

SURSELE LUCRĂRII ATILA ȘI UTILIZAREA LOR DE CĂTRE NICOLAUS OLAHUS

THE SOURCES OF ATILA AND THEIR USE AT NICOLAUS OLAHUS

SUMMARY

The work of Nicolaus Olahus entitled *Atila sive de rebus bello paceque ab suo gestis* was written between 1535-May 1536. Making use of his writing skills and erudition Olahus attempted to demonstrate the affiliation of the former Kingdom of Hungary to the Christian republic and its potential contribution in the struggle against the Ottoman Empire. In order to do so he employs an almost legendary figure, Atila, and attempts to convince the readers that the history of the Hungarians is strongly connected to that of the Huns and thus, their habitation in Europe dates back to the age of the Romans and not to ninth century. Although he employed ancient and medieval authors like Eusebius, Pompeius Trogus, Jordanes, Sabellicus, Callimachus, Olahus favoured the version of the Hungarian chronicler Simon of Kéza.

Lucrarea lui Nicolaus Olahus, *Atila, sau despre începuturile stăpânirii lui Atila în Panonia și despre faptele războinice săvârșite de același*, a fost redactată în intervalul 1535 - mai 1536, urmând primei lucrări intitulată *Hungaria*¹. Ambele lucrări urmau să facă parte dintr-o scriere mai amplă care a rămas însă nerealizată. Prima parte, *Hungaria*, este mai mult o lucrare descriptivă, presărată cu amintiri personale. Orientată spre un public care nu cunoștea prea multe despre regiunea geografică în cauză, adică destinată cititorului erudit occidental, Nicolaus Olahus a încercat să transmită printr-un stil simplu și transparent o imagine deosebită, încărcată de splendoare a regatului Ungariei de altă dată². Cea de a doua lucrare, *Atila*, vine să completeze descrierea din prima lucrare, cu informații documentate. Ea a fost redactată într-o formă mai pretențioasă, potrivită și tehnicii specifice umanismului. Olahus a îmbinat într-o erudiție remarcabilă relatările istorice cu elemente de etnografie, descrieri geografice sau prezentarea unor personaje³.

Elaborarea unor astfel de scrieri la Olahus a fost strâns legată de considerente de ordin politic. În atmosfera primejdiei care amenința Europa după înfrângerea suferită de armatele regatului Ungariei la Mohács în fața turcilor, în anul 1526, Nicolaus Olahus încerca să demonstreze apartenența acestei zone la *republica creștină*, și mai mult, să convingă că această zonă putea fi un susținător și un participant direct la lupta împotriva Imperiului Otoman.

Dacă în *Hungaria*, Olahus oglindește un fel de paradis pierdut, *Atila* completează această imagine printr-o relatare documentată și strict direcționată. Nicolaus Olahus știa că succesul său depinde de modul în care rezolva această problemă a credibilității. De aceea el a apelat la limbajul mitului care rămâne întotdeauna atractiv și, ceea ce este și mai important, poate avea relevanță politică. *Atila* se dorea a fi o istorie străveche a Ungariei, una strălucită, și de aceea ea este legată de un personaj ilustru și aproape legendar, Atila. Nicolaus Olahus îi creionează biografia, îi descrie campaniile împotriva romanilor.

Drept urmare Olahus nu face o confuzie vorbind despre huni și numindu-i „maghiari” sau „de-ai noștri” ci este vorba de o identificare intenționată, care trebuia să devină probă în favoarea scopului propus. Din aceste motive, importante sunt sursele la care apelează Olahus și motivele pentru care unora le acordă credibilitate iar altora deloc sau aproape deloc. A folosit izvoare vechi, autori greci și latini care fie au fost contemporani evenimentelor relatate, fie au fost consultați pentru informații care nu puteau fi găsite în altă parte, cum ar fi amănunte legate de anumite orașe, diferite denumiri, despre obiceiurile unor popoare sau descrierea lor. Olahus îi numește pe Pompeius Trogus, Iordanes, Eusebius căruia îi menționează opera, *Istoria bisericească*⁴, sau Sigebertus⁵. Pentru informațiile pe care le ia de la acești scriitori, adoptă o atitudine critică, de multe ori mărturisește că deși face referire

¹ Maria Holban, *Olahus et la description de la Transylvanie*, în *Revue Romaine d'Histoire*, VII, 1968, nr.4, p. 495-496.

² *Ibidem*, p. 503.

³ Pompiliu Teodor, *Nicolaus Olahus – istoric umanist*, în vol. *David Prodan. Puterea modelului*, Cluj-Napoca, 1995, p. 59.

⁴ Nu am găsit nici un scriitor cu acest nume și cu o lucrare de istoria Bisericii mai târziu de secolul IV, pentru secolul IV fiind prea timpuriu pentru a vorbi de huni.

⁵ Sigebertus (1030/35-1112) s-a născut la Brabant și a fost un călugăr de la mănăstirea Gembloux. Mai era cunoscut și cu numele de Sigebertus Gemblacensis. A scris un *Chronicon* de la facerea lumii și pînă în anul 1111, *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, publicată pentru prima dată în anul 1212, și lucrarea *Virginalis sancta frequentia*.

la acestea nu are încredere în ele, preferând informațiile din „cronică, de partea căreia pare să încline adevărul”⁶.

Cronica ungarilor a lui Simon de Keza este sursa de bază a lui Olahus, deoarece apelează foarte mult la ea și o consideră mai credibilă decât altele⁷. Informațiile au fost preluate, prelucrate mai mult stilistic și uneori a îmblânzit tonul cu care Simon a prezentat lucrurile. Deși se întâlnesc frecvent expresii de genul „istoricii noștri”, sau „din istoria alor noștri”, sau „ai noștri cred” am identificat doar *Cronica* lui Simon de Keza, pe care o menționează fie „din relatările Cronicii”, fie „Cronica Maghiară”, fie „după cum afirmă Cronica”. Mai există o categorie a autorilor ale căror nume nu sunt menționate și nu pot fi recunoscuți, dar care sunt prezentați prin expresii de genul „sunt autori”, „scriitorii”, „au fost scriitori”, „după cum relatează cineva”. Printre scriitorii contemporani lui Olahus la care se face referire sunt Sabellicus⁸ și Calimachus⁹.

Lucrarea debutează cu bătălia din valea Tárnok, din apropierea orașului Potentiana, dintre huni și romani, după care „ai noștri”¹⁰ se întorc dincolo de Dunăre în tabăra lor¹¹. Cu această ocazie Olahus oferă și informații despre amplasarea geografică a orașului Potentiana¹². Pagini întregi îl descriu pe Atila, cel care împreună cu fratele său, Buda, au fost singurii supraviețuitori dintre conducătorii hunilor. Se remarcă o îndulcire a tonului folosit de Simon de Keza, astfel „ochii negri și plini de furie”¹³ devin „o față întunecată cu ochi strălucitori”¹⁴ sau dacă „era peste măsură de afemeiat”¹⁵ la Olahus era doar „înclinat spre plăcerile dragostei”¹⁶. Un amănunt pe care Olahus îl adaugă portretului din *Cronică* este nasul turtit, informație pe care a luat-o probabil din lucrarea cu același nume a lui Calimachus.

Olahus folosește cu măiestrie scrisul clar dar retoric atunci când îi construiește lui Atila o istorie strălucită asemănătoare eroilor legendari din epoca de glorie a Greciei antice – cu calități morale desăvârșite, cu un fizic parcă luat din Pantheonul grecesc¹⁷, autorul citând chiar versuri din Homer¹⁸. Ca blazon folosea acvila care purta pe cap o coroană, acvila sau vulturul fiind simbolul Imperiului Roman, iar acvila cu coroană fiind blazonul regatului maghiar. Atila elaborează legi drepte, stabilește ordinea în imperiul său astfel că renumele lui s-a răspândit și la alte popoare căci zi de zi veneau la el dar și din credința că va renunța la „firea sa extrem de sălbatică”. Ce l-a determinat pe Atila să renunțe la o purtare care demonstra natura unei simple căpetenii barbare? Dorința de a egala faima romanilor. Atila devine un personaj iubit de divinitate în comparație cu ceilalți regi numiți de

⁶ Nicolaus Olahus, *Ungaria. Atila*, ed. Antal Gyöngyvér, Ed. Institutului European, Iași, 1999, p. 150 („Sabellicus relatează ..., dar vechea cronică a lor noștri arată că ...”), p. 155 („Sabellicus scrie că ..., însă din istoria alor noștri reiese îndeajuns ...”), p. 195 („după cum afirmă Cronica, de partea căreia să fie adevărul”), p. 223 („eu totuși urmând Cronica Maghiară”), p. 267 („așa relatează Cronica, să avem încredere în ea”).

⁷ Identitatea dintre huni și unguri era deja o chestiune acceptată în vremea în care Simon de Keza a redactat cronica sa. Vezi considerațiile lui Jenő Szűcs, *Theoretical elements in Master Simon of Kéza's Gesta Hungarorum (1282-1285)*, studiu introductiv în Simon of Kéza, *The Deeds of the Hungarians*, Budapesta, Central European University Press, 1999, p. LII-LIII.

⁸ Coccio Marcus Antonius Sabellicus (1436-1506) a fost un istoric și critic italian. Lucrarea folosită de Olahus a fost *Rerum venetarum ab urbe condita in universum* care a apărut la Veneția în anul 1486.

⁹ Filippo Buonaccorsi Calimachus (1437-1496) literat și istoric italian a fost acuzat că ar fi conspirat împotriva papei Paul II. Fuge din Roma și în anul 1472 ajunge în Polonia unde prin intervenția arhiepiscopului Grigore Sanocki din Liov ajunge la curtea regelui Cazimir IV ca preceptor al prinților regali și mai târziu ca secretar intim al regelui. În această ultimă calitate a îndeplinit mai multe misiuni diplomatice la Constantinopol, Roma și Veneția, fiind și un susținător al unei alianțe creștine împotriva turcilor. Lucrările sale cu caracter istoric sunt *Atila*, apărută la Treviso în anul 1489, *Historia de rege Vladislavo seu clade Varnensi*, apărută postum la Augsburg în anul 1519, și *Vita et mores Sbignei Cardinalis*, în care capitoul VIII se referă în întregime la originea și începuturile românilor. Pentru mai multe detalii vezi Ion I. Nistor, *Lucius Aprozianus*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom XXIII, 1940-1941, p. 133-176, sau I. C. Chițimia, *Umanistul polonez Filippo Buonaccorsi-Callimachus și originea latină a poporului român*, în *Romanoslavica*, tom XV, 1967, p. 203-209.

¹⁰ N. Olahus, *op. cit.*, p. 139.

¹¹ *Ibidem*, p. 141.

¹² *Ibidem*, p. 135, între câmpia Százhalom și localitatea Tétény.

¹³ Simon de Keza, *Cronica Ungurilor*, în *Izvoarele Istoriei Românilor*, vol. IV, trad. G. Popa-Lisseanu, București, 1935, p. 76.

¹⁴ N. Olahus, *op. cit.*, p. 145.

¹⁵ Simon de Keza, *op. cit.*, p. 76.

¹⁶ N. Olahus, *op. cit.*, p. 145.

¹⁷ *Ibidem*, p. 145.

¹⁸ *Ibidem*, p. 147.

Olahus sugestiv „ca mulți muritori ai unor popoare”, și care câștigă încrederea popoarelor prin daruri alese, omenie dar și prin etalarea bogățiilor sale¹⁹, simbolurile unei puteri politice solid construite. Regii popoarelor vin de bună voie, atrași de faima lui Atila și luptă alături de el împotriva romanilor.

Olahus etalează bogăția lui Atila care reflectă implicit și puterea lui. Cortul lui Atila era de o bogăție care putea fi egalată numai de un împărat, din mătase era împodobit cu aur și perle, cu stâlpi din aur, toate lucrurile și obiectele de care se folosea erau din aur sau ornate cu metal prețios și perle. Sabia lui pe care a primit-o prin voia zeilor era una specială. Dar și ostașii erau pe măsura eroului, ei devin rivali redutabili ai romanilor dacă nu egali ai acestora. Olahus acceptă fără probleme cifra impresionantă a armatei hunilor de un milion de oameni „în afara acelor popoare care i se alăturaseră peste tot”, exprimată de Simon de Keza²⁰. Dar hunii nu par a avea ceva specific, numai al lor, deoarece până și trecutul, aceștia și-l povestesc după obicei grecesc prin cântece²¹, sau poate îi copiau pe cei mai buni pentru a putea fi la fel.

Există și unele contradicții, ca de exemplu Olahus nu pare a fi fost decis în a-l face creștin pe Atila sau nu. Ca urmare acesta îi cinstea pe zei ca Jupiter, Marte, Mercur și Venus, zei romani și zei greci²², dar el era „prin voia lui Dumnezeu rege al hunilor, mezilor, goșilor, danezilor, spaima lumii”²³ adică prin voia Dumnezeului creștin. Spaima lumii devine ceva mai jos „biciul lui Dumnezeu”, deși Atila îl ignora pe Dumnezeu după cum reiese din vorbele călugărului pe care l-a întâlnit în apropierea orașului Aureliana²⁴. Olahus intenționa să explice prezența în istorie a lui Atila și faptele lui ca un dat divin – prezența lui vine să îndeplinească o datorie divină, voia lui Dumnezeu – eroul primind astfel măreția unui personaj legendar. Voia lui Dumnezeu este ca prin intermediul unui necredincios, Atila îl ignoră pe Dumnezeu după cum afirmă călugărul, popoarele creștine, pe care de altfel Atila plănuia să le supună, pe cei „căzuți de la dreptate și crezul cel adevărat în necredință” să-i readucă la ascultare, la credința sa adevărată. Dar cum putea un om care nu avea nici o legătură cu creștinismul să înfăptuiască aceasta? Dumnezeu pune în mâna lui Atila sabia răzbnării pentru o vreme doar, atât cât Dumnezeu va vrea²⁵. Dumnezeu va fi cel care va stabili și sorții bătăliei de la Câmpiile Catalaunice. Călugărul îi prevestea dinaintea luptei lui Atila că va fi învins dar că nu-și va pierde deocamdată și imperiul și puterea. Atila va avea răgazul pentru ca poporul său „să se întoarcă la tine constrâns, la o chibzuință mai bună”. Se înțelege prin aceasta că Atila va rămâne biciul lui Dumnezeu atâta timp cât îi va fi îngăduit dar putea fi pedepsit dacă nu ar fi înțeles să se arate recunoscător aceluiași Dumnezeu (poate prin creștinarea lui și a poporului său).

În confruntările militare cu romanii Atila este învins. Olahus lasă să se înțeleagă că mai mult a fost o pedeapsă divină. Victorios la început, Atila uită de cuvintele călugărului și încrezător în puterea lui afirma că „... stelele cad înaintea lui, pământul tremură că el este maiul lui Dumnezeu ...”²⁶. După o perioadă de jafuri și masacre, hunii „au fost loviți de cereasca mânie”²⁷, și mai ales după ce hunii au ucis cele 10.000 de fecioare plecate în pelerinaj, eveniment menționat și la Simon de Keza²⁸.

După aceste evenimente care se termină cu împrăștierea hunilor, Atila se retrage la Sicambria, reședința sa din Ungaria. Nu renunță la cuceriri, după ce îl înlătură pe fratele său care încercase să pună mâna pe „imperiul maghiarilor”²⁹ pornește spre Italia în anul 450. Olahus preferă acest an celui menționat de Eusebiu, 451, sau Sigebertus, 454. Convins însă de papa Leon să nu atace Roma, care fusese rugat a rândul său de împăratul Valentinianus, renunță. „Nu poți fi mai asemănător lui Dumnezeu decât prin cruțarea celor omeștești și prin împărtășirea din blândețea ta acelor rugători”³⁰ îi spune papa Leon și Atila se lasă înduplecat. El se va îndrepta spre Asia, Asiria și Egipt și Olahus relatează șiretenia cu care Atila a încercat să-l păcălească pe Trasimundus, regele vizigoților. Olahus

¹⁹ *Ibidem*, p. 151-153.

²⁰ Simon de Keza, *op. cit.*, p. 76.

²¹ N. Olahus, *op. cit.*, p. 141.

²² *Ibidem*, p. 149.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, p. 165.

²⁵ *Ibidem*, p. 67.

²⁶ *Ibidem*, p. 197.

²⁷ *Ibidem*, p. 215.

²⁸ Simon de Keza, *op. cit.*, p. 79.

²⁹ N. Olahus, *op. cit.*, p. 223.

³⁰ *Ibidem*, p. 249.

pentru relatarea soliei trimisă de Atila la împăratul Marcianus îl citează pe Iordanes³¹ deși aceste informații se poate să le fi luat din Priscus Panites³² care a fost trimis ca ambasador al romanilor la regele hun. Olahus nu credea că Atila ar fi făcut o a doua campanie în Galia unde ar fi suferit o grea înfrângere. El analizează izvoarele și ca de obicei înclină în favoarea Cronicii, care nu spune nici un cuvânt despre această campanie³³.

Interesantă este socoteala pe care o face referitor la anul morții lui Atila. Olahus preferă anul 445 menționat în Cronică, anului 455 după Eusebius sau 454 după Sigebertus. Tot Olahus ne spune că Atila ar fi trăit 124 de ani așa cum relatează Cronică și nu 56 după Sabellicus, pentru că după socotelile autorului, Atila a fost ales rege al hunilor la vârsta de 70 de ani, pentru că putea fi ales din atâtea mii de oameni de popoarele născute pentru război, „... datorită cugetului său înțelept, priceperii în treburile militare și pentru puterea trupească ...”³⁴. Datorită acestor calități ar fi putut trăi atât de mult sau, spune Olahus poate că hunii au socotit anul cu o durată mai scurtă de numai câteva luni. Olahus nu este decis dar nici nu mai revine asupra acestor afirmații.

Moartea lui Atila a fost prevestită de semne miraculoase – apariția unei comete mai multe nopți la rând, apariția unei femei călare care i-ar fi poruncit să se întoarcă sau moartea calului său în ziua nunții³⁵. Olahus ne relatează și modul în care a murit Atila, el s-ar fi înecat cu propria vomă în noaptea nunții, o moarte deloc demnă de un erou. Olahus acceptă această moarte pentru Atila pentru că o găsește și în Cronică și poate pentru a face legătura cu ceea ce s-a întâmplat mai târziu. Atila nu s-a creștinat deși Dumnezeu prin gura aceluia călugăr l-a avertizat și astfel a fost pedepsit cu o moarte deloc eroică. Exemplul său nu va rămâne fără urmări deoarece urmașii acestuia, maghiarii s-au creștinat.

Nicolaus Olahus selectează izvoarele, urmărește informațiile pentru a le da sensul dorit. Se bazează pe informațiile din Cronică deși apelează și la alte izvoare atunci când vrea să întărească veridicitatea afirmațiilor pe care le preferă. Apelează în mod fictiv la Cronică atunci când nu mai știe de unde a preluat informația³⁶. Probabil Olahus nu a scris această lucrare cu sursele în față ci citând din memorie. Așa se explică aici și prezența unui scriitor din secolul IV care nu avea cum să pomenească de Atila³⁷.

Autorul recurge la o interpretare istorică proprie, el leagă istoria maghiarilor de cea a hunilor, coborând patru secole în trecut și făcându-i pe cei dintâi contemporani romanilor și egali acestora, și reușește să creeze o origine venerabilă maghiarilor. În acest sens poate fi explicată prezența secuilor ca urmași ai hunilor în ultimul capitol al cărții, intitulat *Secuții din Transilvania – rămășițe ale hunilor; deprinderile, legile, obiceiurile lor; cu toții vor să fie considerați nobili; devotamentul lor de necrezut față de patrie și libertate*, prin care Olahus vorbind la prezent aduce prezența hunilor în Europa până în contemporaneitate. De ce face totuși deosebirea clară între secuii numiți „rămășițe ale hunilor” și maghiari, după ce de-a lungul scrierii îi denumeste astfel pe huni?

Folosindu-și talentul scriitoricesc și erudiția de orientare umanistă își pune pana în slujba unor scopuri pragmatice. Nu a fost singurul care în fața amenințării pe care o reprezentau turcii pentru Europa, a manifestat și prin scris chemarea la cruciadă. Faptul că Nicolaus Olahus adaugă o origine străveche a maghiarilor în Europa era ca urmare a acestor amenințări. Regatul Ungariei trebuia salvat de stăpânirea turcă tocmai datorită acestor origini străvechi și pentru că populația acestei regiuni, creștină, putea întări rândurile trupelor creștine ale cruciaților.

CORNELIA POPA-GORJANU

³¹ Iordanes, coll. 226-247, vezi *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II, p. 114.

³² Priscus Panites, *Despre soliile romanilor la cei de alt neam*, în *Fontes Historie Daco-Romanae*, vol. II (300-1000), trad. Haralambie Mihăiescu, Gheorghe Ștefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Ed. Academiei, București, 1970, p. 246-299.

³³ N. Olahus, *op. cit.*, p. 259.

³⁴ *Ibidem*, p. 261.

³⁵ *Ibidem*, p. 265.

³⁶ *Ibidem*, p. 199.

³⁷ Este vorba de Eusebiu cu lucrarea sa *Istoria bisericească*, după cum o numește Olahus, care nu poate fi altul decât Eusebiu din Cesarea.